J. H. Veefkind

Over oudvaders en oude vaders

12e jrg. no. 4, 1968

(De getallen in Genesis 11:10-26)

In mijn meditatie over Genesis 12 : 1 — „De omgekeerde toren van Babel" — heb ik gesteld, dat er tussen Noach en Abram een tijdsruimte ligt van 28 eeuwen. In dit artikeltje wil ik een poging doen om deze stelling te bewijzen. Daartoe vraag ik uw aandacht voor het geslachtsregister uit Genesis 11:10-26. Voor de duidelijkheid geef ik u eerst het volgende overzicht van dit register:

	A	B	C	
Sem	100	500	600	
Arpachsad	35	403	438	
Selah	30	403	433	
Heber	34	430	464	
Peleg	30	209	239	
Rehu	32	207	239	
Serug	30	200	230	
Nahor	29	119	148	
Terah	70		205	Genesis 11 : 32
Abram	100		175	Genesis 21 : 5 en 25 : 7
Isaäk	60		180	Genesis 25 : 26 en 35 : 28
Jakob			147	Genesis 47 : 28

In dit overzicht wordt onder A de leeftijd genoemd, waarop de betrokken persoon een zoon verwekte (de volgende naam). Onder B het aantal jaren dat hij na dien nog geleefd heeft. En onder C de optelsom van A en B, dat is zijn totale leeftijd.

Bij eerste lezing wekt dit geslachtsregister de indruk, dat Selah zijn zoon Heber verwekte, toen hij 30 jaar oud was, en dat Heber 34 jaar later zijn zoon Peleg verwekte, enzovoort. Is deze indruk juist, dan komt de leeftijdsopbouw van Sems nakomelingen er als volgt uit te zien:

Sem	----------	600 jaar
Arpachsad	----------	438
Selah	----------	433
Heber	----------	464
Peleg	--------	239
Rehu	--------	239
Serug	--------	230
Nahor	----	148
Terah	--------	205
Abram	------	175

In dit overzicht stelt ieder streepje ongeveer 30 jaar voor.

Een eenvoudig rekensommetje leert ons nu, dat volgens deze voorstelling van zaken de periode van Noach-na-de-zondvloed tot de roeping van Abram 367 jaar duurde. Daartoe moet u de in het eerste overzicht onder A genoemde getallen van Arpachsad tot en met Terah bij elkaar optellen: totaal 290 jaar. Vermeerderd met 2 plus 75 (vergelijk 11 : 10 „Twee jaar na de vloed", en 12 : 4 „Abram was 75 jaar oud"). Dat levert samen, 290 plus 2 plus 75, 367 jaar op.

Tegen deze voorstelling van zaken zou ik de volgende bezwaren willen inbrengen:

1. Uit het tweede overzicht kunt u met één oogopslag aflezen, dat Abram om zo te zeggen nog bij Sem op schoot gezeten heeft. Het lijkt me zonder meer duidelijk, dat de bijbelschrijver dát niet bedoeld kan hebben. Wie de verhalen van Genesis 11 en 12 nuchter leest, moet tot de slotsom komen: als Abram geroepen wordt, is Sem allang overleden (11 : 11).

2. De torenbouw van Babel moet gedateerd worden in de tijd van Peleg. Vergelijk 10 : 25 „de naam van de ene zoon was Peleg, want in zijn dagen werd de aarde verdeeld." Volgens de bovenstaande overzichten duurde de periode van Noach-na-de-zondvloed tot de torenbouw-in-de-dagen-van-Peleg ruim een eeuw: 2 + 35 + 30 + 34 + 30 = 131 jaar.

Het is eenvoudig onmogelijk, dat binnen het tijdsbestek van ruim een eeuw al de volken zijn ontstaan, waar Genesis 10 melding van maakt. Vergelijk 11 : 1 „De gehéle aarde nu was één van taal en één van spraak."

3. Een aantal oude vertalingen van het Oude Testament heeft deze moeilijkheid klaarblijkelijk ook terdege gevoeld. En daarom heeft men aan het geslachtsregister van Genesis 11 een willekeurig aantal jaren toegevoegd. Het lijkt me echter onaannemelijk, dat het sterke oosterse geheugen zich zou vergist hebben in de getallen die het aan 't nageslacht doorgaf. Wij dateren Prins Willem van Oranje toch ook niet in de tijd van de kruistochten.

4. In Genesis 47 wordt verteld, hoe de oude Jakob een gesprek heeft met de farao. Bij die gelegenheid klaagt Jakob: „Het getal der jaren mijner vreemdelingschap is 130. Weinig in getal en kwaad zijn al mijn levensjaren geweest, en zij hebben niet bereikt het getal der levensjaren van mijn vaderen." Strikt genomen heeft Jakob daar gelijk in. Maar als bovenstaande overzichten juist zouden zijn, dan heeft Jakob niet zo erg te klagen. Dan is Nahor tenslotte ook niet ouder geworden dan 148 jaar. Terah „maar" 205, Abraham 175, Isaäk 180, en Jakob zelf 147. Ik ben geneigd te vragen: „Overdrijft u niet een beetje, vader Jakob?"

5. Een laatste bezwaar tegen de geschetste voorstelling van zaken is ook, dat de leeftijden zo abrupt naar beneden gaan. Noach wordt nog 950, Sem 600, daarna haalt niemant de 450 meer, en tussen Heber en Peleg ligt een interval van maar liefst twee eeuwen!

Op grond van al deze bezwaren meen ik, dat onze eerste indruk van het register uit Genesis 11 onjuist is.

Maar wat dan? Ik dacht zo: gewoon lezen wat er staat. U moet de getallen in Genesis 11 niet over elkaar heen lezen, maar u moet ze àchter elkaar lezen en bij elkaar óptellen.

Doen we dat, dan krijgen we het volgende overzicht:

```
Sem ---------- 502 jaar (ná de zondvloed)
Arps. ------------------- 938
Selah          ----------------- 836
Heber                  ----------------- 867
Peleg                            ------------- 669
                                 Rehu --------- 448
                                 Serug         --------- 437
                                 Nahor                 ------- 348
                                 Terah                   ---- 205
                                 Abram                     --- 175
```

In dit overzicht stelt ieder streepje ongeveer 50 jaar voor.

Om de duur van de periode Noach-na-de-zondvloed tot de roeping van Abram vast te stellen, moet u dus uit het eerste overzicht de getallen van kolom A (van Arpachsad tot en met Terah) en van kolom B (van Sem tot en met Terah) bij elkaar optellen, vermeerderd met 2 plus 75. Dus: 2 + 290 + 2471 + 75 = 2838 jaar! Dat zijn de 28 eeuwen, waar in mijn meditatie sprake van was.

Vóór deze opvatting van Genesis 11 pleit een aantal argumenten:

1. Op deze manier wordt recht gedaan aan wat er precies staat. Er wordt namelijk onderscheid gemaakt tussen 11 : 10 en 12 : 4 enerzijds (iemand is zoveel jaar óúd), en de uitdrukking dat iemand zoveel jaar lééfde aan de andere kant. Bijvoorbeeld Selah. Er staat in 11 : 14 „Toen Selah 30 jaar geleefd had, verwekte hij Heber." Nota bene: er staat níet „Toen Selah 30 jaar óúd was", maar er staat „Toen Selah 30 jaar gelééfd had", ná de dood van Arpachsad namelijk! En toen, dertig jaar na het overlijden van Arpachsad verwekte hij Heber. „En Selah leefde, nadat hij Heber verwekt had, 403 jaar. (Daarná) toen Heber (weer) 34 jaar geleefd had, verwekte hij Peleg. En Heber leefde, nadat hij Peleg verwekt had, 430 jaar." Een man als Heber werd dus niet 34 + 430 = 464 jaar oud. Maar Heber werd 403 + 34 + 430 = 867 jaar oud!

2. Verder vervallen bij deze uitleg praktisch alle bezwaren, die ik straks heb opgenoemd. Er komt een aanvaardbare ruimte tussen Noach en Abram. Er is voldoende tijd om het ontstaan van al de volken uit Genesis 10 mogelijk te maken. We behoeven niets toe te voegen aan de bestaande bijbeltekst. De klacht van de oude Jakob voor de farao wordt volkomen begrijpelijk: hij is maar een „broekje" vergeleken bij Terah 205, Nahor 348, Serug 437, Rehu 448. En er komt zodoende een zeer geleidelijke afdaling in leeftijden van de oudvaders naar de aartsvaders.

Om u dit laatste nog eens duidelijk voor ogen te stellen, geef ik het volgende overzicht:

	A	B
Noach	----------	----------
Sem	----------	----------
Arpachsad	---------	----------
Selah	---------	----------
Heber	---------	----------
Peleg	-----	----------
Rehu	-----	---------
Serug	-----	---------
Nahor	---	-------
Terah	----	----
Abram	---	---

In dit overzicht geef ik onder A onze eerste indruk, onder B mijn eigen verklaring. Ieder streepje stelt ongeveer 50 jaar voor.

Ik geef u toe: Sem blijft, als ik gelijk heb, een vreemde eend in oudvaderlijke bijt. Maar temidden van AOW-ers tussen de 800 en 1000 jaar (Genesis 5) waren Henoch en Lamech ook nog maar net „droog achter de oren". Die werden namelijk ook niet ouder dan 365 en 777 jaar.

3. Nu kunt u tegen mijn verklaring nog een belangrijk bezwaar inbrengen. Namelijk: wat blijft er over van het wónder, dat Abraham op 99-jarige leeftijd nog een kind verwekt (vgl. Gen. 17 : 1, 17, 24; Jes. 51 : 1, 2; Gal. 3 : 18; Hebr. 11 : 12)? We kunnen immers van de leeftijden waarop Sems nakomelingen een zoon verwekten het volgende overzicht opstellen:

	A	B
Arpachsad	35	535
Selah	30	433
Heber	34	437
Peleg	30	460
Rehu	32	241
Serug	30	237
Nahor	29	229
Terah	70	189
Abram	99	99

Het is zonder meer duidelijk, dat er in geval A bij Abraham iets heel bijzonders gebeurt, maar in geval B helemaal niet. Integendeel! Wat blijft er bij mijn verklaring van Genesis 11 dan nog over van het wónder bij Abraham, een wonder waar toch de hele Schrift over spreekt?

Daar wil ik het volgende op antwoorden. Meermalen komt het in de bijbel voor, dat het woord „zoon" niet betekent: eigen zoon, maar: rechtstreekse afstammeling. Denk bijvoorbeeld aan Mattheüs 1 : 8. Daar ontbreken tussen Joram en Uzzia de namen van Ahazia, Joas en Amazia, en toch staat er rustig: „Joram verwekte Uzzia". Als er in Genesis 11 staat: „Toen X zoveel jaar geleefd had, verwekte hij Y", dan wordt daar mijns inziens mee bedoeld: na het overlijden van zijn vader leefde X zoveel jaar, en toen verwekte een rechtstreekse afstammeling van hem Y. Anders gezegd: zoveel jaar na het overlijden van zijn vader werd X betovergrootvader van Y.

Ook bij andere oosterse volken bestaat de gewoonte, om bij de opsomming van het voorgeslacht niet àlle namen te noemen, maar alleen de namen van hen die werkelijk stamhoofd zijn geweest. Stel bijvoorbeeld, dat Juliana en Beatrix nooit aan de regering gekomen zouden zijn, dan is het volkomen oosters gedacht, om te spreken van: Willem-Alexander de zóón van Wilhelmina.

We kunnen dus naast elkaar handhaven: het wónder dat Abram op 100-jarige leeftijd vader werd, èn dé verklaring van Genesis 11 waarbij we tussen Noach en Abram een tijdsruimte van 28 eeuwen aannemen.

4. Men dateert de roeping van Abram wel in het jaar 2092 vóór Christus. Volgens onze eerste indruk van Genesis 11 zou dat betekenen, dat de zondvloed heeft plaatsgehad in 2092 + 367 = 2459 vóór Christus. Dit is een historische onmogelijkheid, omdat er in die tijd in heel het Midden-Oosten een bloeiende cultuur aanwezig was. Gaan we echter uit van een tijdsruimte tussen Noach en Abram van ruim 28 eeuwen, dan krijgen we als datum voor de zondvloed: 2092 + 2838 = 4930 vóór Christus. Als ik me niet vergis, valt dat tijdstip ongeveer samen met het eind van de laatste ijstijd.

In ieder geval zal ds. Vonk wel gelijk hebben, als hij schrijft (De Voorzeide Leer, Ia, blz. 393): „De duisternis der eerste eeuwen, ja millennia (perioden van duizend jaren), zou wel eens dieper geweest kunnen zijn en langer hebben geduurd dan wij ons doorgaans realiseren. Machtige afgodische culturen zijn opgerezen. Uit die duisternis is pas Abraham verlost."

NOG EENS OVER DE OUDVADERS

14e jrg. no. 44, 1971

Drie jaar geleden heb ik gepoogd aan te tonen, dat er tussen Noach en Abram een tijdsruimte ligt van 28 eeuwen. Ik ging daarbij uit van de getallen in Genesis 11 : 10-26, (Opbouw, 25e jaargang no. 4, 25 april 1968).

Daar lezen we bijvoorbeeld: „Toen Selah 30 jaar geleefd had, verwekte hij Heber. En Selah leefde, nadat hij Heber verwekt had, 403 jaar." Ik stelde voor om deze woorden als volgt te verklaren: Toen Selah *na de dood van Arpachsad* 30 jaar geleefd had, werd hij laten we zeggen *betovergrootvader* van Heber. Na de geboorte van zijn achterachterkleinkind Heber leefde Selah nog 403 jaar. Op deze manier komt er tussen de zondvloed en de roeping van Abram een tijdsruimte van 2838 jaar. Dateren we de roeping van Abram in 2092 voor Christus, dan vond de zondvloed plaats in 2092 + 2838 = 4930 voor Christus.

In 1935 schreef C. van Gelderen reeds over deze kwestie in het Bijbels Handboek I, 110 e.v. Ik kende dit artikel wel, maar drie jaar geleden heb ik het niet geraadpleegd. Van Gelderen neemt aan, dat bijvoorbeeld Selah *na de dood van Arpachsad* de leiding van het patriarchale geslacht overnam. En dat hij dertig jaar later *vader* werd *van een zoon*,

via welke hij uiteindelijk de voorvader werd van zijn opvolger Heber. Op deze manier komt Van Gelderen tot een tijdsruimte van 2478 jaar tussen de zondvloed en de roeping van Abram. Hij dateert de roeping van Abram in 1875 voor Christus en vindt als jaartal van de zondvloed ± 4350 voor Christus. Hij noemt zijn theorie „slechts eene hypothese. Doch het is eene met het Schriftgezag bestaanbare hypothese." Ik ben blij met deze onverdachte getuige en erkentelijk jegens de broeder die mij erop wees.

Toch rijst de vraag: hoe komt Van Gelderen tot zijn theorie? Wel, hij redeneert als volgt: een man als Selah werd 30 + 403 = 433 jaar oud. Op een goed ogenblik werd hij leider van het patriarchale geslacht. Op wèlk ogenblik? Hoe oud was hij toen? „Hiernaar kunnen we slechts gissen. Laten we veronderstellen, dat ze gemiddeld 45 jaar waren". Dat betekent dus: gedurende 433 — 45 = 388 jaar was Selah leider van het patriarchale geslacht. Maak een soortgelijke berekening voor de andere patriarchen, tel de gevonden uitkomsten bij elkaar, en u komt tot het getal 2478.

Het zwakke punt in de redenering is natuurlijk die 45 jaar. Dit is louter een gissing. *En het is helemaal niet nodig om hier te gissen.* Genesis 11 vertelt ons de toledoot, de geschiedenis van Sem. En het enige wat we moeten doen, is Genesis 11 als *geschiedenis* te lezen. Als een aanéénsluitend verhaal. Op deze manier:

(a) Arpachsad sterft. (b) Daarna is Selah gedurende 30 jaar leider van het geslacht. (c) Dan wordt zijn opvolger, of: de voorvader van zijn opvolger, geboren. — Men heeft hier inderdaad twee mogelijkheden! — (d) Vervolgens is Selah nog gedurende 403 jaar leider van het geslacht. (e) Na de dood van Selah volgt Heber hem op. Enzovoort.

Van Gelderen maakt wel gebruik van het gegeven: „Toen Selah 30 jaar geleefd had", maar hij doet dit op een *bedekte* manier. Hij maakt een ietwat ingewikkelde rekensom. Hij gebruikt immers het getal 30 om daarmee de totale leeftijd van Selah te berekenen. En van die aldus gevonden totale leeftijd trekt hij het willekeurige getal 45 af. De uitkomst van deze som is dan de duur van de periode-Selah. Bij mijn eigen verklaring behoeven wij echter niet te gissen; we laten de getallen staan *zoals ze er staan.* Ik krijg sterk de indruk, dat het de Bijbelschrijver helemaal niet interesseert, *hoe oud* Selah werd. Hij wilde alleen maar vertellen, hoe lang de *periode*-Selah duurde. Van de zondvloed tot de roeping van Abram duurde het op deze manier ruim 28 eeuwen. In Genesis 11 moeten we de getallen gewoon achter elkaar lezen en bij elkaar optellen!

Het belangrijkste bezwaar dat tegen mijn verklaring van Genesis 11 werd ingebracht, is Genesis 5. Vergelijkt u maar:

Genesis 11	*Genesis 5*
Toen Selah 30 jaar geleefd had, verwekte hij Heber.	Toen Seth 105 jaar geleefd had, verwekte hij Enos.
En Selah leefde, nadat hij Heber verwekt had, 403 jaar, en hij verwekte zonen en dochteren.	En Seth leefde, nadat hij Enos verwekt had, 807 jaar, en hij verwekte zonen en dochteren.
	Zo waren *al de dagen* van Seth 912 jaar; en hij stierf.

In Genesis 5 worden de totale leeftijden erbij genoemd. „Toen Seth 105 jaar *geleefd* had" betekent wel degelijk: „Toen Seth 105 jaar *oud* was." 105 plus 807 is immers gelijk aan 912?! Bij gevolg, zo werd mij toegevoegd, klopt ook uw verklaring van Genesis 11 niet.

De kern van dit bezwaar is, dat in Genesis 5 de totale leeftijden erbij genoemd worden. Is dat zo? Zijn dit wel totale leeftijden? Daar zou ik het volgende op willen antwoorden:

1. Alleen van Adam wordt gezegd: „Zo waren al de dagen van Adam, *die hij geleefd heeft,* 930 jaar. Bij Adam kunnen we dus spreken van de totale leeftijd. Maar in alle andere gevallen van Genesis 5 staat er dezelfde formule als in het voorbeeld: „Zo waren *al de dagen* van Seth 912 jaar." In deze gevallen is het niet persé noodzakelijk om aan totale leeftijden te denken.

2. Voorzover ik kon nagaan, betekent de uitdrukking „de dagen van" in het Oude Testament nergens: de leeftijd van (uitzondering: Genesis 35 : 28), maar steeds: het tijdperk, de *periode* van, de door de betrokken persoon gekwalificeerde tijd. Precies zoals wij spreken over „de dagen van Wilhelmina" Daarmee bedoelen wij dan niet: de 82 jaar die Wilhelmina geleefd heeft, maar: de 50 jaar die koningin Wilhelmina geregéérd heeft. Ik heb sterk de indruk, dat de uitdrukking „de dagen van" een nadere aanduiding vergt, om te gaan betekenen: de leeftijd. Bijvoorbeeld: „het getal der jaren" of „die hij geleefd heeft".

3. Ook Genesis 5 vertelt ons *geschiedenis* Ook Genesis 5 moeten we lezen als een aanéénsluitend verhaal: van de schepping tot de zondvloed. Wekt het verhaal van Genesis 5 ook zelf niet de indruk, dat het gaat om achtereenvolgende tijdperken? Gedurende 930 jaar leidt Adam het oudvaderlijk geslacht. Dan sterft Adam en neemt Seth de leiding over. Enzovoort.

4. Deze verklaring van Genesis 5 klopt met de tradities in het Nabije en Verre Oosten: ook daarin is sprake van tien *koningen,* die gedurende zeer lange *periodes* vóór de zondvloed geregeerd zouden hebben.

5. Een veel verrassender ontdekking is, dat deze verklaring van Genesis 5 klopt met wat men tegenwoordig beweert over de geschiedenis van het menselijk geslacht. Nadat C. Grimberg de ontwikkeling heeft geschetst van aap tot aapmens, schrijft hij: „Maar toen de ontwikkeling eenmaal *in ernst* begon, verliep zij ook in steeds sneller tempo. Heel die enorme verandering van steentijdperk tot atoomtijdperk heeft feitelijk in de loop van *10-15000 jaar* plaats gevonden!" (Sesam Wereldgeschiedenis I, 15). Indien wij immers ook in Genesis 5 de getallen achter elkaar lezen en bij elkaar optellen, dan krijgen we een tijdsruimte van 8225 jaar tussen Adam en Noach, tussen schepping en zondvloed (vergelijk Genesis 7 : 11). Dateren we de zondvloed in 4930 voor Christus, dan vond de schepping van Adam plaats in 4930 + 8225 = 13155 voor Christus. Dat wil zeggen: 13155 + 1971 = 15126 jaar geleden. Dat is precies de 15000 jaar, waar Grimberg het over heeft!

6. Deze verklaring van Genesis 5 betekent niet een capitulatie voor het evolutiegeloof. Zij betekent evenmin een koste wat het kost willen-harmoniseren van wat de Schrift zegt en wat de wetenschap beweert. Ik ben van mening, dat Gods Woord nooit in strijd kan komen met Gods werk, of omgekeerd. Want hun beider Maker is de Here, en de Here is onze God! Maar deze verklaring van Genesis 5 komt voort uit de overtuiging, dat wat de Here in zijn Woord tot ons zegt, *geen onzin* is. Drie jaar geleden schreef ik al: „Het lijkt me onaannemelijk, dat het sterke oosterse geheugen zich zou vergist hebben in de getallen die het aan 't nageslacht doorgaf." De vraag is alleen maar, of wij het Bijbelse verhaal *goed gelézen* hebben!

Mijn conclusie is dan ook, dat Genesis 5 mijn verklaring van Genesis 11 alleen maar bevèstigt. Voorlopig stel ik me het verloop van de geschiedenis als volgt voor:

Deze opstelling geeft ons een nieuw zicht op uitdrukkingen als: „de *laatste* dagen" en „Zie, Ik kom *spoedig*". Ik begrijp heel goed, dat men hem die bij Genesis 1-11 van feiten en geschiedenis spreekt, vandaag de dag zal beschouwen als een voorhistorisch monster.

Tegelijkertijd ben ik van mening, dat wij met wat we over de „voorhistorische" monsters èn de tijdrekening in Genesis vonden, een antwoord hebben op wat prof. Kuitert beweert over de goede schepping en de evolutie. (Anders gezegd, 7-62.) Men mag dit antwoord „slechts eene hypothese" noemen. Maar dan zeggen we met Van Gelderen: „Het is eene met het Schriftgezag bestaanbare hypothese."

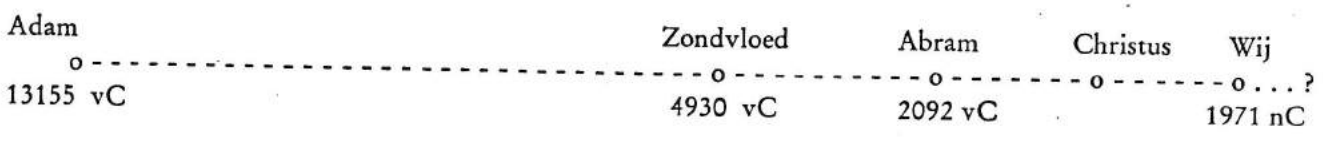

Opbouw, 14e jrg. nr. 37-41, jan./juni 1971

Herinneringen aan (zee)dieren-van-voor-de-zondvloed in de Bijbel?

J. H. Veefkind - Krommenie

(1)

1. Op verschillende plaatsen in het Oude Testament komen de raadselachtige namen Leviathan en Rahab voor. Leviathan wordt genoemd in Job 3, Psalm 74 en 104 en Jesaja 27. Rahab in Job 9 en 26, Psalm 87 en 89, Jesaja 30 en 51.
   Uitgaande van de Nieuwe Vertaling kunnen genoemde plaatsen als volgt samengevat worden:
   Leviathan, de snelle kronkelende slang, heeft God geformeerd om er mee te spelen. Er zijn mensen, die de kunst verstaan om hem op te hitsen. God is het, die de koppen van de Leviathan heeft vermorzeld en hem aan het woestijngedierte tot spijze heeft gegeven. En er komt een dag, waarop Jahwe met zijn fel, groot en sterk zwaard bezoeking zal brengen over de Leviathan.
   Rahab heeft Jahwe neergehouwen, door zijn beleid verpletterd, als een verslagene verbrijzeld. Onder God kromden zich de helpers van Rahab. Jahwe noemt Egypte: stilzittende Rahab, en Hij vermeldt Rahab als één van degenen die Hem kennen.

2. Vrij algemeen wordt aangenomen, dat Leviathan en Rahab fantasie-dieren zijn: slangachtige zeemonsters, draken. Overigens zijn de meningen over de betekenis van Leviathan en Rahab in het Oude Testament verdeeld. Sommigen brengen deze namen in verband met de schepping, anderen betrekken ze op de uittocht.
   Denkt men aan de **schepping,** dan zijn in hoofdzaak drie verklaringen mogelijk.
   De eerste verklaring zegt, dat het Oude Testament gegevens heeft ontleend aan de scheppingsmythen van de omliggende volken, met name uit Babel en Ugarit. Leviathan en Rahab zijn de chaosmachten, tegen welke God bij de schepping heeft moeten vechten en op welke Hij de kosmos heeft veroverd.
   De tweede verklaring zegt, dat het Oude Testament wel gegevens heeft ontleend aan de heidense mythen, maar de Bijbelschrijvers deden dit juist om de mythen als pure fantasie aan de kaak te stellen. Leviathan en Rahab zijn het „speelgoed" van Jahwe, vergelijk Psalm 104 : 26.
   De derde verklaring zegt, dat het Oude Testament wel de táál van de mythen heeft overgenomen, maar niet de inhoud. Leviathan en Rahab zijn een dichterlijke beschrijving van de schepping, vergelijk Gen. 1 : 2, 9. Men kan deze verklaringen omschrijven als respectievelijk 1. mythologiserend, 2. ontmythiserend, 3. mythisch-beeldsprakig.
   Denkt men aan de **uittocht,** dan zijn in hoofdzaak twee verklaringen mogelijk. De eerste verklaring zegt, dat het Oude Testament wel bepaalde gegevens aan de heidense scheppingsmythen heeft ontleend, maar deze gegevens heeft ingebouwd in de Israëlietische geschiedenis. Leviathan en Rahab zijn in de Bijbel beelden geworden voor Egypte, dat Jahwe in de Rode Zee heeft overwonnen.
   De tweede verklaring zegt, dat het Oude Testament met de namen Leviathan en Rahab eenvoudig Egypte bedoelt (a). Deze verklaringen kan men aanduiden als respectievelijk 1. historiserend, 2. heilshistorisch (b).
   Uiteraard kan men dan ook nog tussenoplossingen bedenken, bijvoorbeeld op deze manier: „Beide complexen hebben elkaar over en weer beïnvloed" (c). Ook kan men zeggen, dat het in enkele van de genoemde plaatsen niet gaat over de schepping, maar over de onderhouding van het geschapene.

   a. Js 30 : 7, Ps 87 : 4, vergelijk Js 51 : 9-10, 27 : 1.

   b. Hiermee is niet gezegd, dat de ontmythiserende en de mythisch-beeldsprakige verklaringen de historiciteit van schepping en uittocht zouden ontkennen. Integendeel! Ik bedoel alleen aan te duiden, dat deze verklaring Leviathan en Rahab in verband brengt met het voor Israël zo belangrijke, heilshistorische feit van de uittocht.

   c. Zo H.-J. Kraus, Biblischer Kommentar, op Ps 74 : 12-17.

3. Het is niet mijn bedoeling al deze verklaringen uitputtend te bespreken. In De Reformatie heeft Joh. Francke meer dan dertig artikelen aan dit onderwerp gewijd. Naar deze artikelen, zeer lezenswaardig en met een overvloed aan literatuur, moge ik hier wel verwijzen (a).

Ik beperk me tot de volgende opmerkingen. De mythologiserende verklaring noodzaakt tot het aannemen van een oorspronkelijk goed en een oorspronkelijk kwaad, die onverzoenlijk tegenover elkaar stonden (dualisme). Zij komt duidelijk in conflict met Gn 1 : 31 „God zag alles wat Hij gemaakt had, en zie, het was zeer goed," en is derhalve voor ons onaanvaardbaar. Maar ook de mythisch-beeldsprakige en historiserende verklaringen worden door bezwaren gedrukt. „Hoe moet ik me dat denken, dat Israël mythen overnam, terwijl zijn gehele geloof daar tegenover vijandig stond, en altijd historisch, dat wil zeggen: antimythisch denkt en leeft!" (b). En ik vraag mij af, of deze opmerking van B. Holwerda ook niet geldt als argument tegen de ontmythiserende verklaring (c).

In ieder geval blijft ook Francke met de vraag zitten: „Waarom is het toch zo moeilijk uit te maken..., wèlk feit in het verleden bedoeld kan zijn?"

De heilshistorische verklaring tenslotte gaat uit van de regel: „Bij wat in de Heilige Schrift duister is, moeten wij ter verklaring uitgaan van hetgeen dienaangaande daarin elders helderder werd geopenbaard" (d). „Helderder" acht deze verklaring die plaatsen, waaruit blijkt: Leviathan-Rahab = Egypte. En hiervan gaat zij uit bij de verklaring van meer „duistere" plaatsen als Job 26, Ps 74, 89 en 104. Ook daar moeten wij Leviathan-Rahab opvatten als aanduidingen van Egypte en de „zee" als aanduiding van de Rode Zee, waar God zijn volk Israël droogvoets door geleid heeft. Toch stuiten wij ook bij deze verklaring op moeilijkheden, zie onder.

a. De Reformatie, 34e, 35e en 38e jaargang, zie registers.
Bij het ter perse gaan van dit opstel blijkt, dat ds Francke zijn artikelen ongewijzigd heeft gebundeld onder de titel „Veelkoppige monsters" (R.B.-serie). De aanhalingen uit de artikelen zal men zonder al te veel moeite in de bundel kunnen terugvinden.

b. B. Holwerda, Dictaat-exegese Psalm 89, pag. 43.

c. Dit ondanks wat Francke opmerkt in noot 12, De Reformatie, 38e jaargang, pag. 173-4. Het volgende citaat op pag. 174.

d. S. Greijdanus, Schriftbeginselen ter Schriftverklaring, pag. 140.

4. Gesteld voor de vraag: Moeten wij Leviathan-Rahab in verband brengen met de schepping of met de uittocht? — acht ik deze vraag te beantwoorden nòch met een „of-of", nòch met een „en-en". Er is namelijk nog een dèrde mogelijkheid. Het is opvallend, dat deze derde mogelijkheid praktisch nergens wordt overwogen of zelfs maar genoemd. Alleen Frey zinspeelt er even op bij Js 51 : 9 (a). Toch gaan verschillende verklaarders zó dicht langs deze mogelijkheid heen, dat men verzucht: „Dat ze niet op het idee gekomen zijn!" En dat, terwijl deze mogelijkheid een verklaring biedt voor bijna alle moeilijkheden op dit punt.

Ik vraag me af, of de heilshistorische verklaring niet precies aan de verkeerde kant begint. Zijn de door haar aangevoerde teksten in plaats van „helderder" niet veeleer „duister"? En is hetgeen de Heilige Schrift dienaangaande elders openbaart, niet veel „helderder"? En moeten we bij de verklaring dáár dan niet van uitgaan?
Ik stel voor, om plaatsen als Job 26, Ps 74, 89 en 104 (alsmede Js 51) eens opnieuw te gaan lezen, en daarbij de namen Leviathan en Rahab in verband te brengen níet met de schepping, níet met de uittocht, máár met de **zondvloed.**

a. H. Frey, Das Buch der Weltpolitik Gottes, S. 236: „... zijn daden in oeroude dagen, zijn daden met de wereldmacht (Egypte) en met de machten der duisternis, met de wateren van de Rode Zee en met de grote vloed van de chaosdiepte, zowel bij de schepping als bij de zondvloed."

5. Eerst dan **Job 26 : 5-13.** „Wat wij in deze woorden van Job voor ons hebben, is niet zozeer een verheven loflied op Gods grootheid, als wel een grootse beschrijving van de schrikaanjagende volheid van Gods macht" (a). Dat Job het niet over de schepping of de onderhouding van het geschapene heeft, blijkt duidelijk uit de verzen 5 en 11-14: „krimpen ineen", „wankelden", „stonden ontzet voor zijn dreigen", „verpletterde", „doorboorde", „de donder zijner kracht". Job heeft het over een God, die bóós is en die zijn wereld stràft. Straft met — ja, waarom eigenlijk niet? — met de zondvloed!

a. H. Lamparter, Das Buch der Anfechtung, S. 156.

6. In de Nieuwe Vertaling luidt vers 5 als volgt: „De schimmen krimpen ineen onder de wateren, en hun bewoners." Nu is in de Bijbel „de gewone voorstelling dat het dodenrijk onder de aarde, niet onder het water is" (a). Daarom zullen wij niet „schimmen", maar „reuzen" moeten vertalen. Reeds de Kanttekenaars wezen op deze mogelijkheid. Wij kunnen denken aan wat Gen. 6 : 4, 11, 13 meedeelt: in de dagen vóór de zondvloed waren er reuzen, geweldenaars, op de aarde. Job zegt hier dan niet meer dan dit: zelfs deze groten van de toenmalige wereld krompen ineen, toen ze onder het water van de vloed (en daarmee onder de vissen!) bedolven werden (b).
Vers 6 „Het dodenrijk ligt voor Hem open, het verderf heeft geen bedekking". Normaal ligt het dodenrijk natuurlijk níet open en bloot, ook niet voor de ogen van God. Normaal is het dodenrijk in het stof, men moet diep graven om er te komen (c). Als dodenrijk en verderf níet bedekt zijn, wijst dat op een abnormale toestand. Dan straft God de zonden van de mensen (d). Zo wijst ook vers 6 op een boze God, die de toenmalige wereld strafte met de zondvloed, Gen. 6 : 3, 5-7, 13, 8 : 21.

Vers 7: „Hij spant het Noorden uit over den baaierd, Hij hangt de aarde op aan het niet." Er is wel eens gezegd, dat Job hier in het geloof naar kennis grijpt, die eigenlijk tot de nieuwe bedeling hoort. Job weet iets van het vrij zweven van de aarde in de wereldruimte (e). Maar het lijkt veel waarschijnlijker, dat Job hier terùg grijpt, in plaats van vooruit. Mogelijk heeft hij het oog op de geweldige veranderingen, die er tijdens de zondvloed in het klimaat van de aarde zijn aangebracht (f). Men kan vers 7 namelijk ook als volgt vertalen: „Hij buigt de Noordelijke hemel naar de wildernis, of: naar het niets, Hij hangt de aarde op aan het niet" (g). De feiten beschrijvend moet men zeggen, dat de stand van de aardas veranderd is, van 90 graden naar 66½ graden — maar praktisch sprekend zal men zeggen, dat de hémel is weggeschoven en dat de aarde onder de voeten zweeft.

Vers 8 en 9: „Hij bindt de wateren bijeen in zijn wolken, zonder dat het wolkendek daaronder scheurt. Hij bedekt den aanblik van zijn troon door daarover zijn wolken uit te spreiden." Is het zo dwaas om hierbij te denken aan de nieuwe verschijnselen, die na de zondloed in de dampkring zijn opgetreden? Wolken, die water houden en toch niet scheuren! Wolken, die Gods troon, wil men: de maanschijf, bedekken! Mogelijk iets ongekends in de wereld van vóór de zondvloed. Vgl. Gen. 2 : 5-6, 9 : 13-14.

Vers 10 doet denken aan Gen. 8 : 21-22. „Hij trok een kring over het watervlak, tot waar het licht aan de duisternis grenst." Na de zondvloed stelt God paal en perk aan de wateren, ze zullen de aardbodem niet weer bedekken. En mogelijk betekent vers 10b „tot het eind van licht en donker" hetzelfde als in Gen. 8 : 22 „zolang de aarde bestaat" (h).

Vers 11: „De zuilen des hemels wankelden en stonden ontzet voor zijn dreigen." Het valt op, dat hier niet sprake is van de zuilen der aarde, zoals bijvoorbeeld wèl in Job 9 : 6 en Ps. 75 : 4. Maar er staat: de zuilen des hémels wankelden. Dit past volledig in het beeld van vers 7: de hemel, die weggeschoven wordt (i). En dan komt in vers 12 Rahab op het toneel: „Hij stilde de zee door zijn kracht en verpletterde Rahab door zijn beleid. (13) Door zijn adem werd de hemel helder, zijn hand doorboorde de snelle slang." Vers 12a kan op twee manieren vertaald worden, namelijk: „Hij zweepte de zee op", en: „Hij bracht de zee tot rust". Beide vertalingen passen heel goed in het zondvloedverhaal, respectievelijk aan het begin en aan het eind ervan. Gezien vers 13b, „door zijn adem (Gen. 8 : 1) werd de hemel helder (Gen. 8 : 2)", zullen we aan het eind van de zondvloed moeten denken.

De vraag, wie of wat we onder Rahab hebben te verstaan, laat ik nog even onbeantwoord. Wel lijkt mij met het bovenstaande aangetoond, dat men werkelijk geen „kronkelende slang" is, als men Job 26 in verband brengt met de zondvloed.

a. J. H. Kroeze, Commentaar op het boek Job, pag. 287.

b. Bleven althans bij het begin van de zondvloed de vissen leven, Gen. 6 : 17, 7 : 15, 21-22? De Nieuwe Vertaling heeft in vs 5-9 een tegenwoordige, in vs 10-13 een verleden tijd. Het Hebreeuws laat enige speelruimte voor wat de vertaling van de tijden betreft: verleden, heden of toekomst. Men vergelijke de diverse vertalingen met elkaar.

c. Job 17 : 16, Am. 9 : 2.

d. Zie Num. 16 : 30-33, Jes. 5 : 14, Hab. 2 : 5.

e. K. J. Popma, De boodschap van het boek Job, pag. 122, 121.

f. A. M. Rehwinkel, De zondvloed, pag. 25-28, noemt drie verklaringen voor deze veranderingen: de hellende aardas, de lagere temperatuur van het zeewater, de in elkaar gezakte dampkring. Hij neemt aan, dat alle drie, of tenminste de eerste twee theorieën juist zijn, pag. 28.

g. Het gebruikte werkwoord betekent: (1) uitstrekken, (2) spannen, (3) neigen, (4) afbuigen. Met het hier gebezigde voorzetsel ook: naar iets toe buigen, vergelijk Ps. 21 : 12 „als zijn onheil naar u toe buigen", en 1 Kr. 21 : 10 „drie dingen buig Ik naar u toe". Koehler-Baumgartner, Lexicon S. 611-612.

h. Vergelijk Ps. 72 : 7, Openb. 21 : 23-25.

i. Het past ook volledig in het beeld van Hb. 12 : 26! Betekent Hd. 3 : 21 o.a. ook, dat de hemel weer teruggebogen, d.i. de aardas weer opgericht wordt? („de wederoprichting aller dingen").

7. Psalm 74 : 12-17 zou men een schoolvoorbeeld kunnen noemen van wat in § 2 werd gezegd. Alle daar genoemde verklaringen heeft men wel eens beproefd. Tegen de verklaringen die aan de schepping denken, kan vers 14b worden aangevoerd: God heeft de Leviathan aan het woestijngedierte tot spijze gegeven. Hier wordt verondersteld, dat de aarde en de dieren reeds bestonden. Van de schepping kan hier dus geen sprake zijn. De verklaringen die aan de uittocht denken, betrekken de „zee" (vs 13) op de Rode Zee; de „koppen der draken" op Farao en zijn soldaten; de „bronnen" (vs 15) op het water uit de rots; de „stromen" op de Jordaan. Hiertegen kunnen aangevoerd worden: vs 13a, zie onder; vers 14b, wie hebben de Egyptenaren opgegeten?; vers 15-17, waar het niet langer over de uittocht gaat, maar ook over de woestijnreis en de intocht, en zelfs over de schepping! Ook de uittocht-verklaringen bieden derhalve geen oplossing.

Denkt men aan de onderhouding van het geschapene, dan kan daar de nuchtere vraag tegenover gesteld worden: Waar en wanneer gebeuren al deze dingen dan?

Kortom, men moet bij al deze verklaringen onwillekeurig denken aan het Loch Ness: men gaat rakelings langs het Monster heen, maar men krijgt het niet te zien! De moeilijkheden verdwijnen echter, als men Ps. 74 in verband brengt met de zondvloed.

8. Vers ~~29~~ 12 luidt in de Nieuwe Vertaling: „Toch is God mijn Koning van oudsher, die in het midden der aarde verlossing bewerkt." De uitdrukking „van oudsher" is zeer rekbaar. Zij kan in het algemeen betekenen: vroeger. Of meer speciaal: bij de uittocht. Maar ook wel: nog verder terug, in de dagen van Abraham en zelfs: van eeuwigheid (a). Er is dus niets op tegen om haar hier te betrekken op de zondvloed. Ook toen heeft God „weinigen, dat is acht zielen, door het water heen gered", verlost (1 Petr. 3 : 20).

Vers 13a: „Gij zijt het, die de zee hebt gekliefd door uw kracht". De vertaling „gekliefd" is op zichzelf mogelijk, maar we kunnen beter vertalen: „opgejaagd, opgestuwd" (b). Inderdaad is het dàt, wat bij de zondvloed is gebeurd, vergelijk Gen. 6 en 7, passim.

Vers 13b en 14: „. . . de koppen der draken in het water verbrijzeld. Gij zijt het, die de koppen van den Leviathan hebt vermorzeld, hem aan het woestijngedierte tot spijze gegeven." We kunnen denken aan „de geweldige beroering der zee, waardoor de monsters met koppen, die tegen de rotsen zijn verpletterd, op het strand worden geworpen" (c). Beter dan aan het strand kunnen we denken aan wat vers 14 zelf noemt: de woestijn. Blijkbaar heeft God aan het eind van de zondvloed op deze wijze afgerekend met een aantal enorme (zee)dieren. Toen de grote eb kwam, Gen. 8 : 3, bleven hun cadavers op het droge liggen: een welkome prooi voor de beesten, die de zondvloed hadden overleefd (d).

Vers 15: „Gij zijt het, die bronnen en beken hebt opengebroken; Gij zijt het, die altijdvlietende stromen hebt doen verdrogen." Het woord dat voor „bronnen" gebruikt wordt, is precies hetzelfde als in Gen. 7 : 11 en 8 : 2 voor „kolken": de kolken der grote waterdiepte braken open en werden weer toegesloten. De dichter moet toch wel heel erg overdreven hebben, als hij met „altijdvlietende stromen" de Jordaan bedoelde. Het woord dat hier door „stromen" vertaald is, komen we in Gen. 2 : 10, 13, 14 tegen als „rivier". Door de zondvloed is de geografische situatie op een drastische wijze veranderd. Wat Gen. 2 meedeelt over de éne rivier, die zich in vieren splitste (Pison, Gihon, Tigris, Eufraat), gold van de wereld vóór de zondvloed. Daarná zijn altijdvlietende stromen verdroogd, de Pison en de Gihon bijvoorbeeld (e).

Vers 16-17: „Uwer is de dag, uwer ook de nacht; Gij zijt het, die hemellicht en zon hebt gesteld. Gij zijt het, die al de grenzen der aarde hebt bepaald; zomer en winter, Gij hebt ze geformeerd." We denken terug aan Gen. 8 : 22 „Voortaan zullen, zolang de aarde bestaat, zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter, dag en nacht, niet ophouden", en aan wat gezegd werd bij Job 26 : 10 „Hij trok een kring over het watervlak, tot het eind van licht en donker".

Vers 12-17 tekent de noodtoestand van de zondvloed en zegt dat God het is die toen verlossing heeft bewerkt. Psalm 74 tekent de noodtoestand van de ballingschap en gaat er in zijn klagen en vragen van uit, dat God gisteren en heden dezelfde is. Dat in de ballingschap werd teruggedacht aan de zondvloed. is helemaal niet zo verwonderlijk: ook in de zondvloed strafte God de zonde van zijn vòlk, Gen. 6 : 3, vgl. vs 1-2!

a. Zie Ps. 44 : 2, Mi. 7 : 20; Dt. 33 : 15; Dt. 33 : 27, Ps. 68 : 34, Spr. 8 : 22-23, Mi. 5 : 1.
b. Koehler-Baumgartner: „aufstören", Gesenius-Buhl: „ins Schwanken versetzen".
c. J. Ridderbos, Commentaar op de Psalmen II, pag. 260. Ridderbos denkt overigens niet aan een „zuiver realistische beschrijving"; de dichter is, „om Gods grootheid uit te drukken, niet juist gebonden aan wat God in werkelijkheid doet." Maar wat doet God dan in werkelijkheid wèl?!
d. Vergelijk Gen. 1 : 29-30, 3 : 18 (vóór de zondvloed) met Gen. 9 : 3-5 (ná de zondvloed), vooral wat het menu van de dieren betreft.
e. Voor veranderingen in de geografische situatie na de vloed, zie: A. M. Rehwinkel, pag. 20 vv en passim.

9. Ook bij **Psalm 89 : 10-13** bewegen de verklaringen zich tussen schepping en uittocht. Denkt men aan de schepping, dan is de moeilijkheid: de „overmoed" der zee (vs 10) en zijn „vijanden" die God heeft verstrooid (vs 11). Denkt men aan de uittocht, dan is de moeilijkheid waarom de dichter in vers 12 en 13 opeens over de schepping gaat spreken. J. Ridderbos, die voor de „scheppingsopvatting" pleit, erkent: „Intussen berust dit op een keuze, die we slechts aarzelend hebben gedaan" (a). Deze opmerking bewijst, hoe moeilijk men het zichzelf gemaakt heeft! Ook hier biedt de dèrde mogelijkheid een veel gemakkelijker oplossing.

a. Commentaar op de Psalmen II, pag. 380.

10. De Nieuwe Vertaling heeft hier: „(10) Gij heerst over den overmoed der zee; als haar golven zich verheffen, stilt Gij ze. (11) Gij hebt Rahab als een verslagene verbrijzeld, door uw sterken arm hebt Gij uw vijanden verstrooid. (12) Uwer is de hemel, uwer is ook de aarde; de wereld en haar volheid, Gij hebt ze gegrond, (13) het Noorden en het Zuiden, Gij hebt ze geschapen; Tabor en Hermon jubelen in uw naam." Bij „verbrijzelen" moet men denken aan „iemand, die met geweld gedood werd, in vrede of oorlog, die niet de eer krijgt van een behoorlijke begrafenis, maar achteloos wordt weggeworpen, bebloed en stinkend, een prooi van wilde dieren, hij wordt tot mest op het land, niet beweend, en ook gepluderd en verminkt; men loopt er ruw overheen" (a). Dit past heel goed bij wat we vonden in Ps. 74 : 13b-14, zie boven.

We kunnen ons voorstellen, dat het de grote (zee)dieren bij de zondvloed zó is vergaan. Dat zij hier „vijanden" worden genoemd, ligt op hetzelfde vlak als het feit, dat in Gen. 6 sprake is van „reuzen" en „geweldenarij". Mensen, dieren en planten, en niet te vergeten de zonde, namen zulke monsterachtige vormen aan dat alleen een wereldomvattende waterssnoodramp daar een eind aan kon maken (b).

In dit verband krijgt de volgende opmerking van Francke een zeer bijzondere betekenis: in de oosterse mythen „treft ons, dat de overwonnen goden en draken niet de „schepping" van de wereld of de „ordening" van de „chaos" . . . tegenstaan, maar dat zij als goden VAN het WATER en als draken IN het WATER de g e v e s t i g d e wereldorde willen verstoren, om wan-orde aan te richten. Ze worden dan ook bestreden en overwonnen (niet om de schepping te realiseren, maar) om de orde te herstellen en te handhaven" (c). Indien Francke op deze mijns inziens belangrijke conclusie was doorgegaan, had hij van hieruit tot de verklaring kunnen komen, dat wij de Leviathan-Rahab-teksten in verband mogen brengen met de **zondvloed.** In de Heilige Schrift liggen de papieren van de „draken" namelijk precies zo! Alleen gaat het in de Bijbel niet om fantasiewezens, maar grote dieren die werkelijk hebben bestaan! (d)

Vers 12 en 13 van Ps. 89 geven dan een beschrijving van de wereld zoals die uit Gods handen is gekomen, níet bij de schepping, máár na de zondvloed!

a. Omschrijving van Gunkel, geciteerd via B. Holwerda, Dictaat-exegese Psalm 89, pag. 38-39.

b. In Gen. 9 : 11 belooft God, „dat er geen zondvloed meer wezen zal om de aarde te verderven". Als de zondvloed een regionale aangelegenheid was geweest, dan heeft God geen woord gehouden, zie Oost-Pakistan 1970. Alleen al op grond hiervan moeten wij aannemen, dat de zondvloed een wereldomvattende ramp is geweest.

c. De Reformatie, 34e jaargang, pag. 383. De opmerking tussen haakjes is van mij, J.H.V.

d. J. Ridderbos, Commentaar Psalmen II, pag. 260, denkt „toch het liefst aan grote zeedieren. Met Leviathan kan een speciaal soort hiervan zijn bedoeld."

11. **Psalm 104 : 25-26** kan niet rechtstreeks met de zondvloed in verband gebracht worden. De vermelding van de Libanon, vs 16, wijst duidelijk op een situatie waarin Israël zich metterwoon in Kanaän gevestigd heeft.
In de Nieuwe Vertaling luidt dit gedeelte: „Daar is de zee, groot en wijd uitgestrekt, waarin gewemel is, zonder tal, kleine zowel als grote dieren; daar gaan de schepen, de Leviathan, dien Gij geformeerd hebt om er mee te spelen." Is de Leviathan dan niet „verbrijzeld" bij de zondvloed, zie boven? Leeft hij nog, als Israël in Palestina woont?
Daar is het volgende op te antwoorden. In de eerste plaats: het woord dat door „spelen" vertaald is, heeft in twee van de drie gevallen een ongunstige bijbetekenis: lachen om, spotten met. Voor deze tekst wordt de betekenis „zijn spel drijven met" opgegeven. Vers 26 kan misschien betekenen: God heeft (had?, bij de schepping) de Leviathan geformeerd om (bij de zondvloed?) zijn spel met hem te drijven. Men lette op de vraagtekens! In de tweede plaats: vers 26 behoeft niet te betekenen, dat de dichter de Leviathan ook kan zíen. Evenmin als hij de hele zee, die immers „groot en wijd uitgestrekt" is, kan zíen. Evenmin als hij alle kleine en grote dieren, die immers „zonder tal" zijn, kan zíen. Evenmin als hij alle schepen (? zie verklaringen) kan zíen. Betekent dit, dat de Leviathan er „dus" ook niet (meer) is? De zee, de zeedieren en de zeeschepen zíjn er wel, ook al zíe je ze niet. Daarom, ten derde, nog eens het Monster van Loch Ness. Betekent de voorlaatste zin van § 7, dat het Monster er dus níet, of niet méér is? Ik dacht van niet. De bedoelde zin zegt namelijk over het al dan niet nu-nog-bestaan van het Monster helemaal niets. Evenmin behoeft vers 26 over het al dan niet nu-nog-bestaan van de Leviathan iets te zeggen.
Nu kan men vers 26 ook anders vertalen: „de Leviathan, dien Gij geformeerd hebt om er in (in de zee, namelijk) te spelen" (b). Maar ook in dat geval geldt wat hierboven werd opgemerkt.

a. Zie Gesenius-Buhl, S. 781; Koehler-Baumgartner, S. 918.

b. Zo b.v. de Statenvertaling en vele anderen. Kraus, II S. 714 daarentegen: de Leviathan is hier het „huisdier, waar Jahwe mee speelt."

12. Veel belangrijker echter vind ik, dat de context duidelijk naar de zondvloed verwijst.
Vers 5: „Hij heeft de aarde op haar grondslagen gevestigd, zodat zij nimmermeer wankelt." De uitdrukking „nimmermeer" is samengesteld uit: „niet" + „voor eeuwig en altoos". Nu betekent „voor eeuwig en altoos" níet: van eeuwigheid tot eeuwigheid, máár: van een bepaald tijdstip af tot in een onafzienbare toekomst (a). En de vraag is dus maar: van welk tijdstip af wankelt de aarde niet meer? Van de schepping af? Zo is dit gedeelte wel dikwijls verklaard. Maar Ps. 104 gaat verder:
Vers 6: „De waterdiepte — Gij hebt haar als met een kleed bedekt, boven de bergen stonden de wateren". Dit kàn op de derde scheppingsdag slaan: „En God zeide: Dat de wateren onder den hemel op één plaats samenvloeien en het droge tevoorschijn kome; en het was alzo", Gen. 1 : 9. Maar het lijkt beter te passen bij het zondvloedverhaal: „En de wateren namen geweldig sterk toe over de aarde, en alle hoge bergen onder de ganse hemel werden overdekt", Gen 7 : 19. Vergelijk vers 20: „Vijftien el daarboven stegen de wateren, en de bergen werden overdekt", en 8 : 4-5 „het gebergte Ararat" en „de toppen der bergen".
Vers 7 beslecht het pleit ten gunste van de zondvloed: „zij vloden voor uw dreigen, zij haastten zich weg voor de stem van uw donder". Evenals in Job 26 („dreigen", „donder") is in Ps. 104 sprake van een God, die boos is en die zijn wereld straft, vergelijk vers 35.
Vers 8: „bergen rezen op, dalen zonken neer op de plaats waar Gij hun grondslag hebt gelegd". En hiermee zijn we terug bij vers 5: van het tijdstip van de zondvloed af tot in een onafzienbare toekomst ligt de aarde vast op haar grondslagen. (b)
Vers 9: „Gij hebt een grens gesteld, die zij niet overschrijden: zij zullen de aarde niet weer bedekken." Deze gedachte kwamen wij reeds tegen in Job 26 : 10 en Ps. 74 : 17. Vers 9b past volledig in het kader van het „Noachietisch" verbond, Gen. 9 : 11, 15. Letterlijk vertaald staat er: „Zij zullen niet terugkeren om de aarde te bedekken". Betrekt men vers 5-9 op de schepping, dan zal men toch moeten zeggen: de wateren zijn wèl teruggekeerd om de aarde te bedekken, bij de zondvloed namelijk. Betrekt men dit gedeelte op de zondvloed, dan vervalt de hele moeilijkheid (c).

Men kan zich afvragen, of vers 29 en 32, en in ieder geval vers 30b en 35 („Gij vernieuwt het gelaat van den aardbodem", en „De zondaren zullen van de aarde vergaan en de goddelozen zullen niet meer zijn") geen herinneringen zijn aan de geschiedenis van de zondvloed.
Hiermee is natuurlijk niet bewezen, dat het Leviathan-vers 26 „dus" betrekking heeft op de tijd tussen schepping en zondvloed. Wèl is hiermee verklaarbaar gemaakt, dat in Ps. 104 plotseling de Leviathan opduikt (!). De dichter is bezig met (de wereld na) de zondvloed en in dat verband denkt hij natuurlijk aan die „snelle, kronkelende slang".

a. Het meest duidelijk is deze betekenis in Ps. 21 : 5 „Leven vroeg hij van U; Gij gaaft het hem, lengte van dagen voor altoos en immer". Niet aetern maar aevitern.

b. Rehwinkel, pag. 215: Gedurende de zondvloed, ruim een jaar lang, „golden de natuurwetten, die water, getij en golfbeweging regeren en het proces, dat de resten van de antediluviaanse bergen en heuvels sloopte en de landmassa's, die uit de terugwijkende wateren opdoken, afslepen, ging voort."
Volgens R. de Vaux heeft de zondvloed „precies een zonnejaar" geduurd; Hoe het oude Israël leefde, I, pag. 334.

c. Een verwijzing naar de zondvloed, verdedigend of afwijzend, vond ik alleen bij de Kanttekenaars, Spurgeon, Valeton en Kraus.

13. Het is duidelijk, dat **Jesaja 51 : 9-10** niet in verband gebracht kan worden met de schepping. Toen waren er immers nog geen „geslachten uit de voortijd" (vs 9)! Het ligt zeer voor de hand, deze verzen in verband te brengen met de uittocht: „de zee drooggelegd", „gemaakt tot een weg, een doortocht voor verlosten". Toch staat het niet voor honderd procent vast, dat in deze verzen van de uittocht sprake is.

14. De Nieuwe Vertaling van bedoelde verzen luidt als volgt: „(9) Waak op, waak op, bekleed u met sterkte, gij arm des HEREN! Waak op als in de dagen van ouds, van de geslachten uit den voortijd! Zijt gij het niet. die Rahab neergehouwen, den zeedraak doorboord hebt? (10) Zijt gij het niet, die de zee hebt drooggelegd, de wateren van de grote diepte; die de diepten der zee hebt gemaakt tot een weg, een doortocht voor verlosten?" De uitdrukking „van ouds" kwamen wij reeds tegen in Ps. 74 : 12. Zij is zeer rekbaar en kan ongetwijfeld ook betekenen: bij de uittocht. Zij wordt hier nader verklaard door „van de geslachten uit de voortijd", of zoals er letterlijk staat: „van de eeuwige geslachten". Het komt mij voor, dat het woord „eeuwig" meer van toepassing is op de geslachten van Gen. 5, dan op de Israëlietische generaties die slaven waren in Egypte. Bovendien kon, zo zagen we bij Ps. 74, „van ouds" ook betrokken worden op de zondvloed.
Van Rahab wordt hetzelfde gezegd als in de hierboven besproken plaatsen: God heeft hem neergehouwen en doorboord. Genoemde plaatsen konden in verband gebracht worden met de zondvloed. Jes. 51 derhalve ook.
J. Ridderbos zegt „dat vs 10b den uittocht uitdrukkelijk vermeldt" (a). Dat is wel wat te boud gesproken. Het ligt voor de hand om aan de uittocht te denken, maar de uittocht wordt niet uitdrukkelijk vermeld. Wij zouden, gezien vers 9, ook best mogen denken aan de zondvloed, toen in Noachs ark „weinigen, dat is acht zielen, door het water heen gered werden", 1 Petr. 3: 20. De „verlosten" van vers 10 zouden best Noach en de zijnen kunnen zijn.
Wil men toch aan de verklaring: de verlosten = het volk Israël, vasthouden, dan behoeft deze uitleg van vers 10 niet automatisch te betekenen dat ook in vers 9 van de uittocht sprake is. De gedachtengang zou heel goed als een climax opgevat kunnen worden: redding uit de zondvloed (vers 9), redding uit Egypte (vers 10), redding uit de ballingschap (vers 11). Vergelijk het oude gebed bij de doop: zondvloed-Noach, Rode Zee-Israël, gestadige dood-ten laatste dage zonder verschrikken.
Ook in Jes. 51 is er niets op tegen om Rahab in verband te brengen met de zondvloed.

a. Korte Verklaring van De profeet Jesaja, II, pag. 143 noot [1]).

15. Nu nog enkele opmerkingen over de mijns inziens meer „duistere" plaatsen in het Oude Testament, waar sprake is van Leviathan en Rahab, vergelijk § 4 en § 1. In de eerste plaats **Jesaja 27 : 1.** De Nieuwe Vertaling heeft hier: „Te dien dage zal de HERE met zijn fel, groot en sterk zwaard bezoeking brengen over den Leviathan, de snelle slang, over den Leviathan, de kronkelijkende slang, en Hij zal het monster in de zee doden." Met de uitdrukking „te dien dage" wordt in de hoofdstukken 24-27 bedoeld: de eindtijd, waarin Jahwe gericht houdt over de vijanden van zijn volk en dusdoende bezig is zijn volk te verlossen. (a) Het is dus zonder meer duidelijk, dat in Jes. 27 : 1 niet sprake is van de voortijd (51 : 9) maar van de eindtijd. Nu valt het op, dat in de onmiddellijke omgeving van deze tekst duidelijke herinneringen zijn aan de voortijd, met name aan de tijd vóór en nà de zondvloed. Zie 26 : 20 „Kom, mijn volk, ga in uw binnenkamers, en sluit de deuren achter u; verberg u voor een korte tijd, tot de gramschap over is." Vergelijk hiermee Gen. 7 : 1 „En de HERE zeide tot Noach: Ga in de ark, gij en geheel uw huis", en 7 : 16 „de HERE sloot de deur achter hem". Voor „de deur achter iemand sluiten" wordt in Jes. 26 en Gen. 7 zelfs precies dezelfde uitdrukking gebruikt! Ook vers 21 van Jes. 26 bevat een duidelijke herinnering aan de geweldenarij van de reuzen uit de voortijd en het oordeel van de zondvloed. Vers 21 luidt namelijk: „Want zie, de HERE verlaat zijn plaats om de ongerechtigheid der bewoners van de aarde te bezoeken; dan zal de aarde het op haar vergoten bloed aan het licht brengen en haar verslagenen niet langer bedekken". Tenslotte kan gewezen worden op Jes. 27 : 2 „Te dien dage zal er een wijngaard zijn, die bruisenden wijn voortbrengt; zingt van hem in beurtzang. Ik, de HERE, zijn behoeder, zal hem aldoor drenken; opdat niets hem beschadige, zal Ik hem nacht en dag bedrenken." Vergelijk hiermee wat Gen. 9 : 20-21 over de wereld na de zondvloed meedeelt: „En Noach werd een landman en plantte een wijngaard. Toen hij van de wijn gedronken had, werd hij dronken."
Precies tussen 26 : 20-21 en 27 : 2-3 in, staat bovengenoemde Leviathan-tekst. Met andere woorden: precies op zijn plaats! Wat we in deze verzen voor ons hebben, is een herinnering aan de gebeurtenissen in de dagen van Noach en wel in chronologische volgorde. Noach in de ark (26 : 20), het oordeel van de zondvloed (26 : 21), God rekent af met de Leviathan (27 : 1), Noach plant een wijngaard (27 : 2-3). Ongetwijfeld wordt het gericht over de wereldmachten van de eindtijd hier „symbolisch voorgesteld" (b). Maar dan niet met symbolen ontleend aan de heidense „scheppings"mythen of aan „bestaande voorstellingen uit de volksfantasie" (c), maar met een beeldspraak ontleend aan de geschiedenis van de zondvloed. Evenals God tóén heeft afgerekend met zijn monsterachtige vijan-

den (Ps. 89 : 11), zal Hij „te dien dage" gericht houden over de vijanden van zijn volk en dusdoende zijn volk voorgoed verlossen, vgl. Matth. 24 : 37!

a. 24 : 21, 25 : 9, 26 : 1, 27 : 12,13.
b. J. Ridderbos, Korte Verklaring van de profeet Jesaja, I, pag. 184.
c. id., pag. 184.

16. In de tweede plaats noemen we **Job 9 : 13.** Nieuwe Vertaling: „God weerhoudt zijn toorn niet, onder Hem kromden zich de helpers van Rahab." Ik geef dadelijk toe: niemand zou op het idee komen om Job 9 in verband met de zondvloed te lezen. Bij mijn weten heeft niemand het dan ook gedaan. Maar na wat in de vorige paragrafen is opgemerkt, lezen we ook deze plaats met verscherpte aandacht.
Vers 5: „Hij verplaatst de bergen zonder dat men het merkt, Hij keert ze om in zijn toorn." Niet alleen in vers 13, maar ook in vers 5 is dus sprake van Gods toorn. Het gaat in dit hoofdstuk niet over Gods grootheid zonder meer, doch over „de schrikwekkende kracht van de machtige, ongenaakbare God" (a), en — zo kunnen we eraan toevoegen — van de toornende en straffende God. De vraag kan gesteld worden: Keert God de bergen altijd om in zijn toorn? Of, mogen we denken aan de tijd van de zondvloed, precies zoals in Ps. 104 : 8 „bergen rezen op, dalen zonken neer"?
Vers 6: „Hij doet de aarde van haar plaats wankelen, zodat haar zuilen schudden". En weer kan gevraagd worden: Doet God dit altijd? Of, mogen we denken aan de tijd van de zondvloed: de aardas die gaat overhellen? Vergelijk Job 26 : 7 „Hij hangt de aarde op aan het niet."
Vers 7: „Hij geeft aan de zon bevel en zij gaat niet op, en Hij sluit de sterren onder zegel weg." Natuurlijk kan men denken aan zonsverduisteringen en wolken die de sterren aan het oog onttrekken. Maar is het niet iets totaal anders: de zon wordt verduisterd, èn: de zon gaat niet op?! En kunnen de, overigens verzwegen, wolken ook niet slaan op de zondvloed? Vergelijk Job 26 : 9 „Hij bedekt den aanblik van zijn troon door daarover zijn wolken uit te spreiden."
Vers 8: „Hij spant geheel alleen den hemel uit, en Hij schrijdt voort over de hoogten der zee." Evenals in Job 26 : 7 zou men „spannen" hier kunnen vertalen door „buigen": Geheel alleen buigt Hij de hemel weg. En evenals daar zouden we hier dan weer kunnen denken aan een verandering in de stand van de aardas. Bovendien is opvallend de uitdrukking „de hoogten der zee". Deze komt nergens anders in het Oude Testament voor. (b) Wel is er dikwijls sprake van de „diepten" van de zee, maar verder nooit meer van de „hoogten" van de zee. Dat doet wéér de vraag opkomen, of we ook in Job 9 niet aan de zondvloed mogen denken. Nog eens: ik beweer niet dat het hier over de zondvloed gáát. Maar ik beweer wel, dat men zich echt niet in duizend bochten hoeft te wringen om hier aan de zondvloed te dènken. Het lijkt mij een mógelijke verklaring.
Dat in dit verband Rahab weer opduikt, zou dan niet te verwonderen zijn. Maar, wie of wat zijn dan de „hèlpers" van Rahab? „De mythische reuzemachten van de oertijd", zoals Lamparter zegt? (c) Of moeten we het antwoord op deze vraag schuldig blijven, zoals de meeste verklaarders? Beter dan aan de mythische reuzemachten van de oertijd, kunnen we denken aan de historische reuzen van de voortijd. Job heeft het in vers 11 over zichzelf en in vers 12 over de mens in het algemeen: „Wie zal tot Hem zeggen: Wat doet Gij?" En Job vervolgt dan: „God weerhoudt zijn toorn niet, onder Hem kromden zich de helpers van Rahab; laat staan dan, dat ik Hem zou kunnen antwoorden, mijn woorden tegenover Hem uitkiezen" (vers 13-14). Het ligt zeer voor de hand, om bij „de helpers van Rahab" derhalve ook aan mènsen te denken. Zij kromden zich onder God, en ik kan dus zeker niet tegen Hem op. Dit zou heel goed passen in Jobs eigen spraakgebruik (26 : 5): „De reuzen kromden ineen onder de wateren". De „helpers" van 9 : 13 zouden dan dezelfden zijn als de „reuzen" van 26 : 5.
Maar waarom worden de reuzen van de voortijd dan de helpers van Rahab genoemd? Mij dunkt: omdat zij beiden vijanden van God geworden waren. Van de Rahab wordt dat uitdrukkelijk in Ps. 89 : 11 gezegd: „door uw sterken arm hebt Gij uw vijanden verstrooid". En van de mensen, de reuzen, lezen wij dat duidelijk in Gen. 6. Mensen en dieren hadden in de „toenmalige wereld" (2 Petr. 3 : 6) zulke monsterachtige vormen aangenomen, dat alleen een wereldomvattende zondvloed daar een eind aan kon maken, zie § 10.

a. F. Horst, Bibl.Komm. Job I, S. 145.
b. J. H. Kroeze, Comm. op het boek Job, pag. 126: „doet het bijzondere van deze uitdrukking van Job in het oog vallen". Vgl. Koehler-Baumgartner, S. 132.
c. H. Lamparter, Das Buch der Anfechtung, S. 72.

17. De derde plaats is van de „meer duistere plaatsen" wel het meest duister. Nadat Job zijn geboortedag vervloekt heeft, zegt hij van deze dag, **Job 3 : 8** Nieuwe Vertaling: „dat de dagvervloekers hem verwensen, zij, die de kunst verstaan den leviathan op te hitsen."
Kroeze schrijft: „De „dagvervloekers" zijn personen uit de in het antieke Oosten zo veelvuldig voorkomende magie. Wanneer men iemand vervloeken wilde, dan kon men dat vakkundig laten doen door beroepsmensen, priesters, die het ritueel kenden (Bileam!). Hun hulp wordt nu ook door Job ingeroepen, speciaal van hen die de Leviathan kunnen bezweren. Kon God de Leviathan verslaan — deze tovenaars wisten hem juist op te hitsen, zodat hij zijn rampen kon uitstorten." (a) En zo denken de verklaarders die ik heb kunnen raadplegen, er allemaal over. (b) Niet alzo de Kanttekenaars! Die toch verklaren bij „de vervloekers des dags": „Dat is, die van de grootheid des kwaads, dat zij lijden, overwonnen zijnde, de dag, op welke hun dat overkomen is, vervloeken; of op die dag zichzelf, of de dag hunner geboorte vervloeken; of die hun werk daarvan maakten, dat zij zich lieten gebruiken tot verwekking van rouw" (c). De Kanttekenaars noemen de „beroepsmensen" dus als laatste mogelijkheid en denken in de eerste plaats aan de „gewone man". Dit lijkt mij juist.

„De vloek is in het Oude Testament... een gevreesde reële macht met een vreselijke uitwerking. Deze is te vergelijken met die van een granaat, die, zuiver gericht, uit elkaar springt op de tevoren bepaalde plaats en daar de grootste verwoestingen aanricht. Hij is een macht van ontbinding en verderf, van verdorring en verwelking, waar geen verdediging tegen bestaat. De mens, de stad, het volk, het land, het huis (en ook de dag, Jer. 20 : 14, J.H.V), waarop de vloek neerkomt, staan volkomen weerloos (Jes. 24 : 6-12; Jer. 23 : 10; Zach. 5 : 3v.). Het vernielingsproces is begonnen en gaat onweerstaanbaar verder (zie de beschrijving in Deut. 28 : 16v.v. en Lev. 26 : 14 v.v.)" (d). Dagvervloekers zijn derhalve mensen, die de dag kapot willen hebben en hem kapot maken ook. Hun vloek vernietigt de dag uiteindelijk (e).

Verder „verstaan" deze mensen „de kunst" om de Leviathan op te hitsenen. Het woord dat hier gebruikt wordt, wordt elders vertaald door „gereed". Job 15 : 24 „een koning, gereed tot de stormloop", Est. 3 : 14 „opdat zij tegen dezen dag zich gereed zouden houden" om de Joden uit te roeien. Deze mensen waar Job het over heeft, deze lieden die de dag kapot willen maken, zijn dus gereed, klaar om de Leviathan op te hitsen. Ze staan op scherp. Druk de knop in, en het onheil breekt los. Want zoveel hebben we tot nu toe van de Leviathan wel begrepen, dat het bepaald geen pretje is als het beest in actie komt. Dan wordt de dag inderdaad grondig vernield! Zó wil Job, dat zijn geboortedag vernietigd wordt.

Natuurlijk is dit een dichterlijke, beeldsprakige manier van uitdrukken. In de dagen van Job heeft God Rahab-Leviathan reeds verpletterd door zijn beleid, 26 : 12. Maar aan wat voor mensen zou Job nu denken, als hij het heeft over „dagvervloekers"? Ik acht het helemaal niet onmogelijk, dat Job aan dezelfde lieden dacht waar Gen. 6 van zegt: „de HERE zag, dat de boosheid des mensen groot was op de aarde en al wat de overleggingen van zijn hart voortbrachten te allen tijde slechts boos was" (vs 5, vergelijk 4a, 11, 13, 8 : 21). Deze mensen in de dagen van Noach, voor de zondvloed, waren inderdaad „de helpers van Rahab", Job 9 : 13. En bij Rahab-Leviathan behoeven we helemaal niet te denken aan mytische fantasie-beesten, maar aan echte, levensgrote (zee)dieren uit de voortijd.

a. Commentaar, pag. 69, vgl. Korte Verklaring, pag. 46.
b. De boekenschat van een dorpspastorie is beperkt, maar voldoende representatief. Hier werden geraadpleegd: Sietsma, Popma, Lamparter, Horst, Epping-Nelis. Dezelfde gedachte bij J. Scharbert in Bibeltheol. Wörterbuch (J. B. Bauer), I. S. 356.
c. De Kanttekenaars gaan uit van de vertaling: „die bereid zijn hunnen rouw te verwekken".
d. F. J. Pop, Bijbelse woorden en hun geheim, I, pag. 197.
e. J. Scharbert, l.c.

18. Het is niet zonder betekenis, dat Jes. 30 en Ps. 87 het laatste behandeld worden. Meestal gaat men bij de verklaring van de namen Leviathan en Rahab hiervan uit. Ik ben van mening, dat men dan precies aan de verkeerde kant begint, zie § 4.

Jesaja 30 : 6-7 bevat „De Godsspraak over de dieren van het Zuiderland. Door een land van benauwdheid en angst, waar leeuwin en leeuw, adder en vliegende draak wonen, vervoeren zij op de ruggen van ezels hun vermogen en op de bulten van kamelen hun schatten naar een volk dat geen voordeel brengt. En Egypte — ijdel en nietig is zijn hulp; daarom noem ik het: stilzittende Rahab." De Israëlieten zoeken steun bij Egypte. Het valt op, dat hier niet staat: Egypte = Rahab. Maar: ik nóém het Rahab. Het is een vergelijking, beelspraak. In de dagen van Jesaja is Rahab immers allang door Jahwe neergehouwen, 51 : 9! Vat men Rahab nu op als de mythische chaosdraak, dan is de „aardigheid" van deze Godsspraak helemaal af! Nee, Rahab was een beest dat echt bestaan heeft, net zoals leeuwin en leeuw, adder en vliegende draak (a), ezel en kameel werkelijk bestaande dieren zijn. Alleen: Rahab is een dier in ruste, door God met pensioen gestuurd! Men voelt de ironie van het geheel: ze gaan met beesten op weg, ze trotseren in de woestijn het ene beest na het andere, en ze komen terecht bij ... een beest, een beest in ruste! Een museumstuk, het skelet van een „voorhistorisch" monster. Nu, dáár kun je nog eens steun van verwachten! Dit gedeelte bevat inderdaad de godsspraak over de d i e r e n!

Jes. 30 : 7 bewijst níet: Rahab „is gelijk" Egypte. Maar Jes. 30 : 7 bewijst: Rahab is/was een echt díer!

a. F. J. Bruijel in Bijbelse Encyclopaedie, pag. 456: „Een bepaalde soort aan te wijzen, is hier niet mogelijk. Bedoeld worden giftige slangen, zoals ze in de woestijn voorkwamen."

19. In het licht van 't bovenstaande levert **Psalm 87 : 4** nu geen moeilijkheden meer op: „Rahab en Babel vermeld ik als degenen die Mij kennen".

Rahab is hier weer beeldsprakig gebruikt voor Egypte, tegenover Babel als de andere grote wereldmacht. En dan geen beeldspraak ontleend aan de heidense mythen, maar beeldspraak ontleend aan de dierenwereld van vóór de zondvloed.

Er zit in deze aanduiding „Rahab" voor Egypte iets ironisch: een gewèldig beest, maar ... hij heeft zijn tíjd gehàd! Hij wordt immers gewoon bijgeschreven in het register van degenen, die Jahwe kennen!

20. En daarmee is de vraag, wie of wat de Leviathan en de Rahab nu eigenlijk zijn op een heel simpele wijze beantwoord: het zijn geweldige beesten, maar ze hebben hun tijd gehad.

Geen mens zal wel kunnen uitmaken, wèlke beesten het nu precies geweest zijn. Ik voor mij bevind me er wèl bij als ik aan de Sauriërs denk. Deze worden in de „Encyclopedie voor iedereen" omschreven als: „Voorwereldlijke reuzenhagedissen, leefden in het water, de lucht en op het land. Hiertoe behoorden Brontosaurus, Dinosauriërs, Ichtyosaurus, enz."

De oplettende lezer zal gemerkt hebben, dat wij de Leviathan- en Rahab-teksten door elkaar behandelden. Ook, dat wij bij het woord „(zee)dieren" het woordje „zee" steeds tussen haakjes hebben gezet.

Dat betekent: het gaat in de Leviathan- en in de Rahab-teksten om dezelfde situatie, de situatie van het oordeel van de zondvloed. Maar gaat het in beide gevallen ook om dezelfde dieren, in casu zéédieren? Het feit, dat twee verschillende namen zijn overgeleverd, doet reeds vermoeden van niet.
De Leviathan is ongetwijfeld een zeedier geweest. In Ps. 104 : 26 komt hij voor in verband met de schepen en de andere zeedieren, kleine zowel als grote. In Jes. 27 : 1, waar het mijns inziens niet over drie dieren maar over één beest gaat, wordt hij „het monster in de zee" genoemd. Ps. 74 : 13 zegt, dat God „de koppen der draken in het water verbijzeld" heeft. Bij de naam Leviathan mogen we dus wel denken aan „reuzenhagedissen, die in het wáter leefden". Mogelijk dat hij in Job 3 : 8 voorkomt als één van de Sauriërs die „leefden in de lùcht". Dit in verband met de verduisteringsgedachte, die in Job 3 nogal een belangrijke rol speelt, vs 4, 5, 6, 9, zie de diverse verklaringen.
Ook in verband met de Rahab echter wordt verschillende malen de zéé genoemd. Maar dat behoeft niet automatisch te betekenen, dat Rahab een beest is geweest dat in de zee heeft geléefd. De bedoelde teksten kunnen ook betekenen, dat hij, hoewel levend op het land, dóór de zee is gedóód. Job 26 : 12 kan betekenen, dat God bij het stillen van de zee, d.w.z. bij het eind van de zondvloed, Rahab heeft verpletterd. Precies zo Ps. 89 : 11 bij het stillen van de zee heeft Jahwe „Rahab als een verslagene verbrijzeld". Verslagen bij het begin van de zondvloed, verbrijzeld bij het eind van de zondvloed. En Jes. 51 : 9 dan? „Rahab neergehouwen, den zeedraak verbrijzeld"? Maar het is heel goed denkbaar, dat hier met Rahab de reuzenhagedis op het lànd, en met de zeedraak de reuzenhagedis in de zéé, de Leviathan, wordt bedoeld. De doorslag geeft voor mijn gevoel Jes. 30 : 7. Daar wordt Rahab genoemd in de Godsspraak over de dieren van het Zuiderlànd. Samen met zes andere landdieren! Job 9 : 13 bevestigt dit alleen maar: mensen kunnen gemakkelijker „helpers" van een landdier dan van een zeemonster zijn. Kortom, bij de naam Rahab denkt ik het liefst aan „reuzenhagedissen, die leefden op het lànd".
Tasten wij met deze beschouwing niet mis, dan betekent dit het laatste duwtje tegen de mythen-theorie van Gunkel en al zijn volgelingen. Uiteraard is het heel goed te begrijpen, dat in het heidense volksgeloof van ná de zondvloed de wèrkelijkheid van de „toenmalige wereld" werd vervormd tot de fantasie van de mythe. Maar zelfs in de mythe schemert nog door, „dat de overwonnen goden en draken ... de gevestigde wereld-wereldorde willen verstoren, om wanorde aan de richten. Ze worden dan ook bestreden en overwonnen om de orde te herstellen en te handhaven" (Francke).

21. Wie de geconstrueerde afbeeldingen van de Sauriërs eens bekijkt, begrijpt waarom in de Oude Testament sprake is van een „snelle, kronkelende slang".
Dat beest uit de voortijd: wat een pracht, wat een kracht! Maar hij was te groot voor de kleinere wereld van na de zondvloed. Hij werd te gevaarlijk voor de mens en zo werd hij een vijand van God. Toen heeft de HERE aan het eind van de zondvloed met hem afgerekend. En nu zit hij stil. In het museum kunt u zijn geraamte nog bewonderen. En in de Bijbel wordt de herinnering aan hem bewaard. Want ook van de grote (zee)-dieren geldt: God heeft ze geschapen (Gen. 1 : 21a) en God zag hóé goed het was.

Zijn er in de Bijbel herinneringen aan (zee)dieren-van-vóór-de-zondvloed?
Ja.
De mythe is een mythe.

22. **Job 40 : 10-41 : 25** is een verhaal apart (a). Behemoot in vers 10 wordt door de Nieuwe Vertaling weergegeven met „nijlpaard". En de „krokodil" van vers 20 is ... de welbekende Leviathan! Ik zou toch wel eens van een vakman-bioloog willen horen, of de beschrijvingen van Job 40 en 41 nu werkelijk op het nijlpaard en de krokodil van toepassing zijn. Komen uit de muil van de krokodil fakkels? Zetelt in zijn nek kracht? Doet hij de zee — nota bene: de zéé! — koken als een pot? Is er zijns gelijke op aarde niet? Ziet de krokodil neer op al wat hoog is en is hij koning over alle trotse dieren? (b)

Of is het misschien zo, dat hier verwezen wordt naar grote dieren die vóór de zondvloed geleefd hebben en die in de zondvloed door God zijn omgebracht? In dat geval zouden we hier dan eindelijk een portret van onze „vrienden" voor ons hebben!

Lamparter denkt bij de „krokodil" aan „één van die 'draken', waar de sagen der volken van gewagen." En, zo voegt hij eraan toe: „Wie de reusachtige skeletten van de Sauriërs wel eens heeft gezien, zal zeker niet willen bestrijden, dat zulke monsters met ijzeren pantser en vurige adem in de grijze oudheid werkelijk op aarde hebben bestaan. En het kon wel eens zijn, dat men daar in de dagen van Job meer van wist dan wij met onze schoolwijsheid ooit kunnen dromen" (c). Men kan zich afvragen, of Job 40 : 4-8 geen herinnering bevat aan het oordeel, dat God over de toenmalige wereld velde. Men kan zich zelfs afvragen, of „de uitermate grote nauwkeurigheid van vele 'natuurwetenschappelijke' uitspraken, die in het boek Job gevonden worden" niet samenhangt met „het feit, dat Job het oudste geschrift is dat men kent" (d). Met andere woorden: staat het bóék Job vol met herinneringen aan de zondvloed, omdat de mènsen in de dagen van Job daar nog vol van waren?

a. Men leze dit „verhaal" tussen § 19 en 20 in. Evenzo de volgende paragraaf.

b. 41 : 10-12, 13, 22-23, 24 (vergelijk 39 : 1v, 22v), 25.

c. H. Lamparter, Das Buch der Anfechtung, S. 242.

d. John de Vries, Het lied van Gods schepping, pag.130.

23. Naast Leviathan en Rahab komen in het Oude Testament nog twee andere figuren voor, namelijk **Nachasj** en **Tannin.**

Nachasj wordt vertaald met „slang". Hij komt in Jes. 27 : 1 twee keer voor als bijstelling bij de Leviathan. Een andere aanduiding voor hetzelfde beest. In Job 26 : 13 wordt hij genoemd in de omgeving van Rahab, zonder dat hij daarmee geïdentificeerd behoeft te worden. Rahab wordt hier in één adem genoemd met de zee, Nachasj in verband met de lucht. Misschien wordt met Nachasj de „Dombo" van de familie bedoeld.

Tannin wordt in de Nieuwe Vertaling verschillend weergegeven (a). Ook hij komt in Jes. 27 : 1 voor, mogelijk als een andere aanduiding van de Leviathan, mogelijk ook als een geheel ander dier. In Ps. 74 : 13 wordt hij parallel met de Leviathan genoemd. In Jes. 51 : 9 naast Rahab, mogelijk alleen maar als een andere naam, mogelijk ook als een heel ander beest (Leviathan misschien?).

Op de overige plaatsen in het Oude Testament betekent Tannin: òf gewoon „slang", òf een groot zeedier. Dit laatste dan letterlijk of beeldsprakig ten tonele gevoerd. Geen van deze plaatsen verzet zich er tegen om Leviathan-Rahab in verband te brengen met de wereld vóór de zondvloed.

a. slang, Ex. 7 : 9, 10, 12, Dt. 32 : 33, Ps. 91 : 13, Neh. 2 : 13;
grote zeedieren, Gn. 1 : 21, Ps. 148 : 7;
zeemonster, Job 7 : 12, Js. 27 : 1, Ez. 32 : 2;
zeedraak, Js. 51 : 9;
machtig monster, Ez. 29 : 3;
draak, Ps. 74 : 13, Jr. 51 : 34.